

Bernshammars herrgård

Restaurering av paneler i salong och sal

Antikvarisk rapport

Bernshammar 1:1
Heds socken
Skinnskattebergs kommun
Västmanland

Helén Sjökvist

Bernshammars herrgård

Restaurering av paneler i salong och sal

Antikvarisk rapport

Bernshammar 1:1
Heds socken
Skinnskattebergs kommun
Västmanlands län
Västmanland

Helén Sjökvist

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2019

Omslag: Salongen på Bernshammar. Foto: Christer Lorichs.

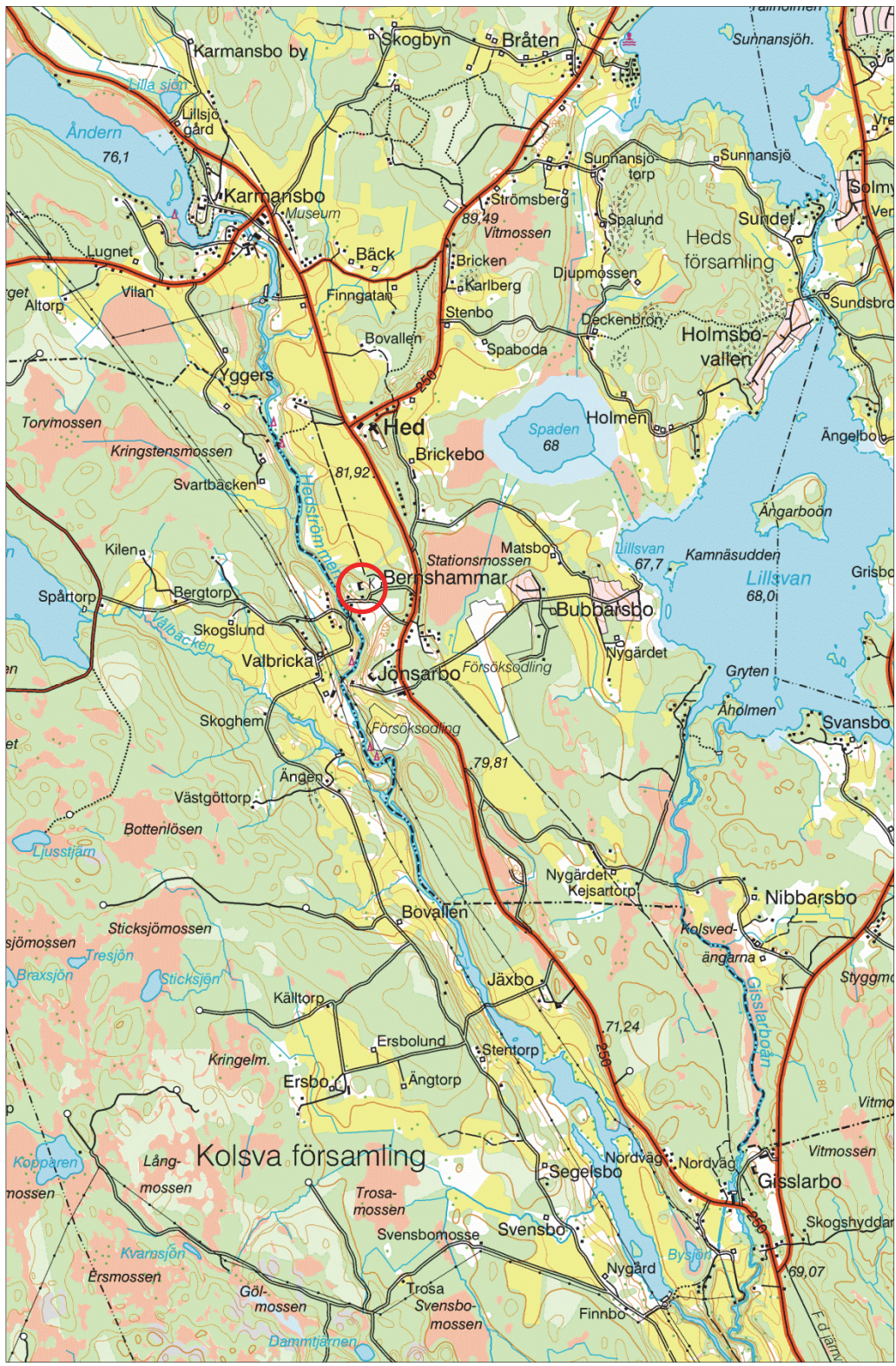
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-778-9

Tryck: JustNu, Västerås 2019

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund	6
Historik.....	6
Genomförande	9
Metod.....	9
Genomförda restaureringsåtgärder	9
Resultat	13
Referenser.....	14
Kart- och arkivmaterial	14
Litteratur.....	14
Tekniska och administrativa uppgifter	14

Figur 1. Herrgårdens läge, markerat med en ring. Utdrag ur Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Inledning

Bernshammars herrgård är belägen utmed Hedströmmens dalgång i Skinnskattebergs kommun. Länsstyrelsen beviljade 2018-04-16 om bidrag till kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, dnr 434-70-2018, för ommålning av paneler i salongen och stora salen. Arbetet har utförts av Louise Lorichs och Gunnar Härén under sommaren och hösten 2018. Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har stått för antikvarisk medverkan på uppdrag av Bernshammars gård.

Figur 2. Röd markering visar de delar där bröstningspanelen åtgärdats 2018. Grön markering visar påbörjat arbete med golvlister. Grundritning Nordiska museet. Illustration: Helén Sjökvist.

Figur 3. Herrgården sedd från väster. Foto: Helén Sjökvist.

Bakgrund

Historik

Mangårdsbyggnaden vid Bernshammars herrgård uppfördes år 1787 av dåvarande brukspatronen Fredrik Otto Hassel, senare adlad Lorichs, och ersatte därmed en äldre manbyggnad.¹ Gården har dock betydligt äldre anor. Den första hammarsmedjan uppfördes på platsen mellan åren 1501–1508. Under 1500- och 1600-talen anlades sedan flera smedjor utmed Hedströmmen. År 1784 köptes så bruket av nämnde Hassel. Järnbruken i Bergslagen upplevde i slutet av 1700-talet och fram till 1810-talet en tydlig högkonjunktur. En nybyggnation av en representativ herrgårdsbyggnad kunde därmed komma till stånd på Bernshammar.

För uppförandet anlätades byggmästaren Anders Sundström från Nyköping. Ett stort antal arbetare anlätades också, däribland hjälpsmeder, dagkarlar, drängar, torpare, landbönder, samt vandringsarbetare från Dalarna. Enligt brandförsäkringen för mangårdsbyggnaden från år 1835 var byggnaden uppförd i två våningar av reveterat furutimmer. Taket var brutet med det övre takfallet klätt med järnplåt och det nedre med glaserat holländskt tegel. På taket fanns fyra kupor samt en frontespis som samtliga var klädda med järnplåt.

Invändigt fanns en stor mängd rum som fyllde behoven för ett dåtida herrgårdshem. Den nedersta våningen inrymde en yttre förstuga med två gångar genom huset. Det fanns en större och en mindre matsal, förmak, två gästrum, betjäntkammare, handkammare, hushållerskans rum, kök och kökskammare. På övre våningen, till vilken man kom via en trappa av huggen kalksten, fanns en förstuga med en längre gång till sängkammaren. Det fanns även ett kabinett, två stora förmak, den stora salen, divanrum, två konversationsrum samt två gästrum. Vid uppförandet av byggnaden hämtades mycket av materialet från andra håll. Bland annat lär spik och järnplåtar till taket ha hämtats från Gisslarbo och murtegel från Skinnskatteberg och Häggesta i Odensvi socken. De 4200 glaserade taktegelpannorna skeppades från Stockholm till Köping och kördes därefter från Köping till Bernshammar. Snickaren Abraham Malmborg på Bernshammar var den som fick uppdraget att göra de 160 alnar taklist som behövdes för takfoten. Brukets egen klensmed fick tillverka lås, gångjärn och handtag samt beslagen till fönstren.

Enligt brandförsäkringshandlingen för Bernshammar från år 1835 var fönstren på andra våningen 3 alnar och 12 tum höga och 2 alnar breda. Dessa var oljemålade och försedda med sex stora rutor i vitt glas. Invändigt beskrivs att det fanns döbattangdörrar och halvfranska dörrar samt även en blinddörr med överspänd tapet. Vid trappuppgången fanns även oljemålade glasdörrar. Sammanlagt fanns 290 alnar bröstpanel med mittelband och fotsockel. Salen och divanrummet pryddes av spända papperstapeter, väl målade med ”vattfärg” med breda bårder och dörrstycken. Även i de övriga rummen tycks det ha funnits spända tapeter. I stora förmaket beskrivs de som ”... *smakfulla pracktmålningar och i fullkomligt godt skick som nytt*”.

Målningarna utfördes troligtvis i huvudsak av dekorationsmålaren Per Emmanuel Limnell vilken senare kom att bli professor vid Konstakademin.² Egentligen var det dekorationsmålaren Johan Gottlob Brusell som fått uppdraget av brukspatron Hassel. Upplägget och mönstret brukar därför tillskrivas Brusell, vilken var nära knuten till Desprez. Själva utförandet överläts emellertid på Limnell samt en Anders Zettergren, vilka tycks ha varit rivaler i arbetet.

¹ Ringdén 1978 s. 44.

² Söderberg s. 230.

Tidigare restaureringar

Den restaurering som genomfördes av Bernshammar på 1920-talet på uppdrag av Annie Lorichs, är ett bra exempel på 1920 – 1930-talets restaureringsideologi, som i många fall syftade till miljörestaureringar. Det finns från denna tid en mängd exempel på hur fragmentariska 1700-talsmiljöer rekonstruerades i full skala, vilket bland annat beskrivits av Viktor Edman i boken ”Sjuttonhundratalet som svenskt ideal”. Restaureringarna byggde ofta på kunskap som framkommit då en konservator skrapat sig igenom alla lager av färg och tapeter, ner till ursprungliga skikt. Ytorna frilades ofta inte i sin helhet utan fick utgöra grunden för provtagning inför ett återskapande.

Salongen på Bernshammar är dekorerad med fältindelad måleri i Pompeijansk stil, vilket är mycket välbevarat. De målade väggfälten har motiv föreställande antikens gudar och gudinnor såsom Mercurius, Minerva, Neptunus och Vulcanus med sina attribut.³ Motiven är valda för att symbolisera ägarens olika näringar, vilka låg till grund för rikedomen. Salongen har arkitektoniskt jämförts med Gustav III:s stora salong i paviljongen på Haga.

Konsveringsinsatserna leddes 1924 av konservator Sundbaum.⁴ Tapeterna togs ned och rengjordes med franskröd samt fästes mot väv. Retuschering av dekorativa delar utfördes endast där det ansågs helt nödvändigt och med ”...ytterst försigtiga medel, men ytterst lite är gjord vid dem”. Fälten är dock nystrukna. Spegelöverstyckena rengjordes och fältet över spiseln, som blivit ommålat i grått, återfick sin ursprungliga kulör. Ornamenten rengjordes även de från senare tiders färglager.

Salen återställdes under 1920-talet till ett 1700-talsskick, även den av konservator Sundbaum. Man gick då ifrån den tidigare 1800-talsfärgsättningen i salen som i kartoteket över herrgården beskrivs som ”chocolad- och mjölk-färgen”. Istället återskapades salens förmodade 1700-talsutseende. Tapeterna rekonstruerades efter de spår som återfanns. Grisaillemålningarna över dörrarna hittades på vinden och sattes upp igen. Ett dörrparti som tidigare suttit mellan pelarrummet och salongen flyttades till stora salens västra vägg, där man tidigare haft en tapetdörr, för att kunna skapa en direkttransport från köket in i salen. Ett nytt serveringsrum skapades i samband med detta. Tidigare hade maten transporterats via stora trappan och det som idag är garderoben/handkammaren under vindstrappan. Eftersom det endast fanns fyra överstycken i originalutförandet rekonstruerades ytterligare ett för det nya dörrpartiet. De övriga konserverades. Uppgifter finns att det vid renoveringen 1924 fanns 3–4 lager tapeter över de ursprungliga 1700-talstapeterna. Det fanns också bevarade delar av måleri kring kakelugnen vilka rekonstruerades.

Även golvet i salen förnyades. Det gamla beskrivs i gårdsarkivets kartotek över herrgårdens olika rum, som ”nött och stickigt”. Man beslöt därför att ta ett golv från kontorsbyggnaden där man på 1860-talet sägs ha återanvänt ett golv från den gamla karolinska herrgården. De gamla, hårda plankorna sågades till i rutor som lades i mönster.

³ Groth 2000.

⁴ Annie Lorichs kartotek 1931

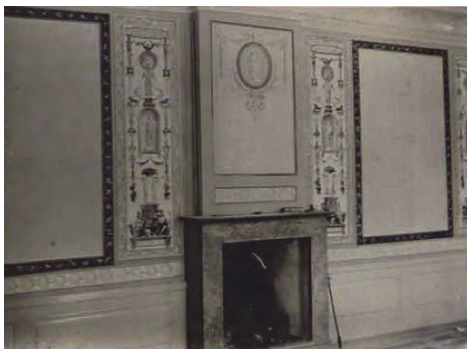
Figur 4. Rengöring av väggfältet med bröd under 1920-talets restaurering. Foto: Sundbaum. Nordiska museets arkiv.

Figur 5. Tapeterna togs ned för konservering. Den vänstra våden på bilden är åtgärdad. Foto: Sundbaum. Nordiska museets arkiv.

Figur 6. Påbörjad rengöring av taklisten i salongen. Foto: Sundbaum. Nordiska museets arkiv.

Figur 7. Salongen med öppna spisen efter åtgärder. Foto: Sundbaum. Nordiska museets arkiv.

Figur 8. Salongen nyrestaurerad. Foto: Sundbaum. Nordiska museets arkiv.

Figur 9. Salongens öppna spis omkring 1930. Foto Västmanlands fornminnesförening omkring. VLM arkiv.

Figur 10. Salongens östra sida omkring 1930. Foto Västmanlands fornminnesförening omkring. VLM arkiv.

Genomförande

Metod

Flera rum på Bernshammar återställdes 1927 till ett 1700-tals skick och nuvarande måleri är till vissa delar en rekonstruktion av ett äldre utseende. Salongen tycks dock aldrig ha blivit ändrad och 1920-talets arbeten innefattade i första hand konserveringsinsatser. Under år 2016 målades fönsterbröstningen samt deurbattantdörrarna i anslutning till stora salen. Ett måleriprogram togs då fram. Målsättningen med arbetet var att behålla den färgsättning som framtagits på 1920-talet. Vid ommålningen använde man sig emellertid av tunnare lager med linoljefärg utan underliggande, täckande spackelfärg. Ett utförande som sannolikt ligger närmare det ursprungliga måleriet än det måleri som tillkommit under 1920-talet.

Genomförda restaureringsåtgärder

Arbetet med ommålning av bröstningspanel i salongen, samt återstående bröstningspanel i stora salen på Bernshammar har genomförts under perioden juli-oktober 2018. Man har även skrapat golvlisen i stora trappan, som en förberedelse på senare ommålningsarbeten i trapphallen.

Till 2018 års arbeten har samma behandlingsprogram använts som vid restaureringen 2016. För målningen har Wibos linoljefärg i kulören RAÄ 6A-30 blank använts. Sprickor och mindre ojämnheter har kittats med linoljespackel av fabrikatet Rubinol från Wibo färg. Ytorna har torrskrapats och inget kemiskt borttagningsmedel har använts.

I salongen var bröstningarna under fönstren i relativt dåligt skick och stora ytor har renskrapats. Övriga delar var i bättre skick och endast mindre färgsläpp förekom. I de fallen har man endast skrapat till fast grund och därefter slipat ned kanter och vid behov spacklat mindre partier. Även dörrpartiet har åtgärdats. Till skillnad från i salen såg man endast ett målningslager på bröstningen i salongen. Man hade inte heller samma uppbyggnad med spackelfärgsartad grundning som i salen.

I salen har kvarstående bröstningspaneler åtgärdats. Skrapning har gjorts till fast grund och därefter har samma målningsprogram använts som i salongen och i tidigare etapp i salen.

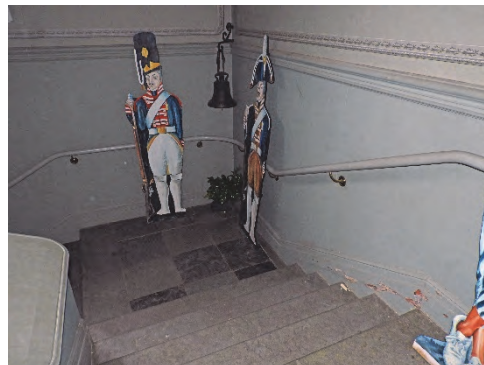
Figur 11. Golvlisten i trappan hade stora färgsläpp.

Figur 12. Spår av äldre grå kulör vid färgsläpp.

Figur 13. Spår av äldre rödbrun kulör vid färgsläpp.

Figur 14. Bröstningen i trappan har färglager med bättre vidhäftning.

Figur 15. Färdigskrapad golvlist i trappans mellersta del.

Figur 16. Färdigskrapad golvlist i trappans mellersta del.

Figur 17. Färdigskrapad golvlöst i trappans mellersta del.

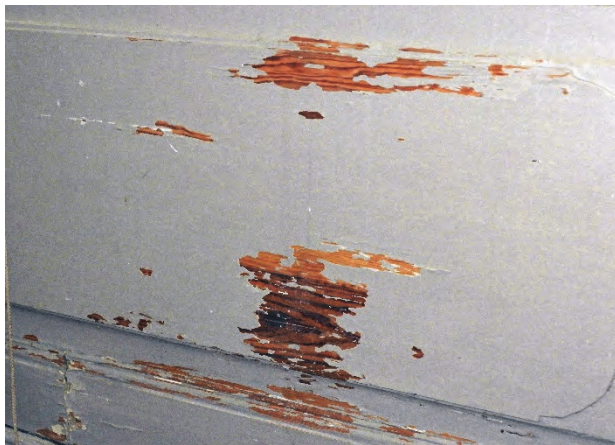
Figur 18. Färdigskrapad golvlöst i trappans övre del.

Figur 19. Bröstningspanelen på salongens östra vägg hade stora färgbortfall.

Figur 20. Bröstningspanelen på salongens östra vägg hade stora färgbortfall.

Figur 21. Snickerierna i salongen hade tunt pålagda färglager till skillnad från salen.

Figur 22. Panelen på västra väggen före åtgärder.

Figur 23. Panelen spacklad och slipad inför mellanstrykning. Foto: Christer Lorichs.

Figur 24. Panelen mellanstruken. Foto: Christer Lorichs.

Figur 25. Panelen färdigstruken. Foto: Christer Lorichs.

Figur 26. Panelen färdigstruken. Foto: Christer Lorichs.

Figur 27. Bröstning efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 28. Bröstning efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 29. Dörrparti i salongen efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 30. Dörrparti efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 31. Panel i salen efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 32. Panel i salen efter åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 33. Panel i salen efter åtgärder. Foto: Christer Lorichs.

Resultat

Arbetet har följt Länsstyrelsens beslut och är ur antikvarisk synvinkel väl utfört. Man har haft en god ambitionsnivå gällande såväl utförandet som materialval.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Brandförsäkring för Bernshammars herrgård 1835. Brandförsäkringsverket försäkring nr 16589

Lorichs, Annie. Kartotek över Bernshammars herrgård. Bernshammars gårdsarkiv.

Litteratur

Edman, Victor. 2008. *Sjuttonhundratalet som svenskt ideal*. Stockholm.

Groth, Håkan. 2000. *Nyklassicismen i Sverige*. Stockholm.

Ringdén, Ulva 1978. *Bernshammar – en bruksberggård och dess tillkomsthistoria*. Västmanlands fornminnesförenings årsskrift LVI 1978. Västerås.

Söderberg, Bengt, G. 1969. *Slott och herresäten i Sverige. Närke och Västmanland*. Malmö.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	18120
<i>Länsstyrelsens dnr:</i>	434-70-2018
<i>Landskap:</i>	Västmanland
<i>Län:</i>	Västmanland
<i>Kommun:</i>	Skinnskatteberg
<i>Socken:</i>	Hed
<i>Fastighetsbeteckning:</i>	Bernshammar 1:1
<i>Beställare:</i>	Bernshammars gård
<i>Entreprenörer:</i>	Louise Lorichs Gunnar Härén
<i>Antikvarie:</i>	Helén Sjökvist Stiftelsen Kulturmiljövård Stora Gatan 41 722 12 Västerås